

לווארשה ולאודיסה על-ידי סוכנים כדרך התגרים, ומביא עובדות על אנשי ירושלים ששלחו יינות ושמנים "על ידי קומיסיונרים גם לווארשה וגם לאודיסה ומאומה לא השיגו". ריבלין מודה שאין ביכולת סוחרי ירושלים להתחרות עם "הסוחרים הגדולים והאדירים ברוסיה", אבל הוא חושב שהם אינם "נופלים מסוחרים רגילים" ובדברי פינס יש משום הוצאת לעז עליהם.

הוויכוח האידיאולוגי, שמצד ריבלין הפך אישי, קירב את שני היריבים. מכתבו של ריבלין ב"הלבנון" נכתב ביום ו', ה' אלול תרל"ה, ובכ"ח תשרי תרל"ו כבר ערך פינס מכתב לריבלין ששימח מאד את לב מקבלו. בראותו שפינס נוטה לפתרון שאלות הישוב ברוח מנהיגי עדת הפרושים. מכתב תשובתו של ריבלין ניתן בזה:

ב"ה, פעה"ק ירושלם ת"ו, יום ו' י"ט כסלו תרל"ו לפ"ק.
כבוד ידידי בעש"ב⁶⁸ הרב הגביר החכם המפואר מו"ה מיכל פינס נ"י שלום לו ולביתו.

מכתבו היקר למן כ"ח תשרי העבר קבלתי ורבת התענגתי על אמרי נועם יוצאים מפי חכם וחן שהוצק בשפתותיו. והנני להשיב כהלכה, בראשונה על אודות האתרוגים אשר שאול אודות שביעית ומעשרות, רצוף בזה העתק ממכתב תשובת הה"ג ר"ש⁶⁹ סאלאנט נ"י על ככה להה"ג דוואלזין⁷⁰ נ"י אשר שאל לו על רוא דנא, והשיב לו התשובה האמורה בההעתיק הרצוף בזה, וכמה ספקות יותר למע"כ⁷¹ ממנה. ולא אמנע לבאר גם אנכי את דרכי פרי עץ ההדר, גדול ואכילתו וכו'. הפרי הזה דר באילנו ימים רבים. חניטתו מתחלת בהחם ארץ ביומי גיסן וגדל והולך עד יגיע קור בכסלו או לפעמים בטבת ואז גמר בישולו ונושר גם מעצמו מאילנו. ומיעוטא דמיעוטא שיתעכבו באילן עוד עד עת חנטה החדשה. ובחדש חשון וחצי תשרי וחצי כסלו, נשי האיכרים מביאים סלים מלאים אתרוגים גדולים מאד עד שלא ינטל בשתי ידים. וטוב מאד למאכל, לא למוץ משקהו. ואותו יקחו לרקוח מעשה רוקח בדבש. טעמו כשהוא חי, מורכב מפורטיגאל⁷² ולימון, רק ריחו הטוב משביחו מאד ומשנה גם את טעמו. ואמנם הניטלין למצות החג, רובן ככולם הם רק בוסר. ויתר עניניו בנוגע לשביעית ימצא די בדברי הרש"ס נ"י.⁷³

68. בעל שארת בשרי. שמה היה היה ציפא. היתה אשה דגולה, למדנית ועסקנית, עוזרת לבעלה הגדול בעבודתו הצבורית וגם יסדה את חברת "עזרת נשים" בירושלים.

69. הרב הגאון ר' שמואל.

70. ר' נפתלי צבי יהודה ברלין. את תשובת הרש"ס מזכיר הנצי"ב בתשובתו לר' יעקב יוסף הרב הכולל בנייריורק, שנכתבה בשנת תרמ"ט, ונכנסה בספרו "משיב דבר" (ווארשה, תרנ"ד), סימן נ"ו.

71. למעלת כבודו.

72. כך קראו לפני זה בארץ-ישראל. בימי "שפה ברורה" ותחית השפה ניתן לו שם עברי תפוח-זהב, והיושע ברזלי הציע את השם "זהבנים", וכיום ייקרא תפוז.

73. הרב שמואל סאלאנט נרו יאיר.

וזאת ידע, כי הה"ג מהר"מ⁷⁴ אויערבאך⁷⁵ נ"י הוא המתיר לשלוח לחוץ פירות יינות ושמינים וגם בשביעית, וממנו לקחנו היתר בכתב גם על התיבה אתרוגים ששלחתי למעכ"ת, ושלחנו לו גם ההיתר שלו. והרש"ס מחמיר.⁷⁶ וזאת שנית. ראיתי ושמח לבי, כי היתה רוח אחרת את מעכ"ת. ושפה אחרת דיבר במכתבו הנ"ז⁷⁷ על ירושלם ואנשיה בכלל, לא כמכתביו הראשונים. ועתה רואה אני את פניו צוהלות לקראת ירושלם וחפץ טובתה. ע"כ⁷⁸ אמרתי לכתוב לו און ולהתהלך ברחבה בנוגע לשוב אה"ק כי ידעתיו ידיו רב לו, לעלות מגדל הלבנון⁷⁹ ולצלצל בצלצלי שמע אשר נעיימות יתנו לקהל הקוראים ימשך אליו רבבות אלפי ישראל ותשרה שכינה במעשה ידיו וידיהם —

הן מגי אז שנעשו חברות ואגודות ורבנים גדולים או גבירים בראשיהם על אודות ישוב א"י. אנחנו פה, וכמונו רבים מגדולי חו"ל היודעים כבר את ירושלם ויתר אה"ק, כשמענו את הקול מדבר, וראינו כי הוא מתוך החשך הענן והערפל אשר הבדילו בין הידיעה ובין עיניהם. כמה מאתנו שחקו וצחקו ולעגו בסתר אהלם, או בדברים איש לרעהו. וכמה, אשר לא יכלו להתאפק ואמרו לפקוח עינים עורות בדברים מעל מכתבים וכתבי עתים, ולא האמינו להם, כי מהר החשד נטוי עליהם כי פחד גרעון החלוקה יבעתם, וע"כ מתנגדים לכל דבר טוב. ובשגם כי נמצאו אחרים המקוים כי בהחניפם לאותם המתנשאים ליסד ישוב א"י,⁸⁰ הם יבחרו לשימם בראש הענין וכו', או מטעם אחר. או כי רצונם רק להבאיש ריח אנשי האמת בעיני הרחוקים וכדומה, הם צועקים: "טוב טוב תנו לנו עבודה בשדה ובכרם". ובי נשבעת כי חלוף הדברים. הראשונים הם דואגים בכל לב ונפש לטובת ישוב א"י ולא האחרונים. אבל הראשונים, שהם בעלי התורה ויראי ה', עיניהם לנכת יביטו, רואים את עצת הרחוקים וצעדם הראשון כי אינו בדרך הישרה שיגיעו בה אל מחוז החפץ, וכפי שהסוף הוכיח, וע"כ לא יכלו מהתאפק ולחוות דעתם לפני כל, ויהי מה. וגם את דעתם ידעו להזהר לבלתי חוות בכל עת ולכל אדם, כי אם לאחד ממאה או מאלף. וכמה ענינים אשר ראתה עינם שנעשים לטובת ישוב א"י בדרך עקלתון ושתקו, בידעם כי היא לא תוכל קום. ולמשל, בשורה גדולה נתבשר העולם כולו מאת הגביר ר' מרדכי יפה,⁸¹ כי הצליח לקנות לשם חברת ישוב

74. מוריני הרב מאיר.

75. הרב דקאליש, מחבר ספר "אמרי בינה", גדול רבני ירושלים בשנות השבעים.

76. בנדון אתרוגי שביעית, ראה בשאלות ותשובות "זכר שמחה" לר' שמחה הלוי באמברגר (פראנקפורט, תרצ"א), סימן רי"ז: שאלת המחבר "לגאון אחד בירושלים" (אולי ר' משה יהושע ליב דיסקין) מן כ"ב מנחם אב תרמ"ט (שנת השמיטה) והתשובה עליה.

77. הנזכר.

78. על כן.

79. מדור ב"הלבנון" בשם "מגדל הלבנון צופה פני ירושלים", ובו נכללו כל עניני הישוב.

80. כיוון למנטאגו ואשר.

81. עשיר ונדיב לב וחובב ציון. יליד רוגובה בזאמוט, שבגוריו התיישב במוסקבה כסוכנם של פוליאקוב ומלכיאלי. בשנת תרל"ג עלה לירושלים, כדי להקדיש את שארית חייו בתורה ובעבודה, ואף היה בין בוני חורבות ירושלים — חצר יפה, שאת הכנסותיה הקדיש למוסדות חסד וצדקה. היה מידידי פרומקין, וקרוב לחוגי מתנגדי ראשי עדת הפרושים וריבלין. מזה גם התעניינותו בישוב ארץ-ישראל מיסודם של ר"י אלקלעי, רצ"ה קאלישר ור"א

א"י "שדה גדולה" בת שלושה דונעם וארבעה זיתים⁸² עליה עומדת עם קבר רחל אמנו וכו'.⁸³ כך קראתי במ"ע המגיד.⁸⁴ מי מאנשי ירושלם אשר קרא הדברים האלה ולא מילא פיו שחוק ולעג. מי לא ידע אותה השדה שהיא כמלא כף איש, ואני איני מאמין אם יש בה שלשה דונעם. וגם אם יש, הרי יש בשלשה דונעם ארבעה אלפים ושמונה מאות אמות מרובעות. הלזה יקרא שדה לעבודה? וגם אם יושיבו בה איש א' — והלואי שתספיק לאיש א' — הישב בה ויעשה בה? כי מי זה יתרחק מאדם העיר לשבת בדד שומם. ושלדות אחרות אין לקנות סביב לה ומים אין לשותות ובפרט להשקות את הגן או השדה בית השלחין. ומי לא ידע כוונת הקונים כי רק לרמות את הבריות ולשחד אזני השומעים בקבר רחל אמנו. ואם באו מי מאתנו להודיע כדברים האלה, מה ענו מרחוק? ראו: רעה עיני האנשים האלה המתנגדים לכל דבר טוב וכו' — ובחר כל א' להסתופף בצל השתיקה וכאלה רבות —

גוטמאכר. עם זה עסק בצרכי הציבור הירושלמי באמונה. היה סוכן של ביקור חולים האספיטאל וגבאי במוסדות אחרים. הוא נפטר בו' בכסלו תרמ"א. 82. כלומר: עצי זית.

83. הנחלה נקנתה בשנת תרל"ה לזכר ר' צבי הירש קאלישר, שנפטר באותה שנה, על-פי הצעת ר"י אלקלעי במאמרו "ע"ד עבודת האדמה וישוב הארץ" (ב"חבצלת" שנה ה', גליון 28; ט' אייר, תרל"ה). תמך בהצעה זו בעל ה"חבצלת" בהערה למאמר זה, שבה הודיע, שבידי ר' מרדכי יפה מונח סכום של אלף ושבע מאות ר"ט שרצ"ה קאלישר שלח אליו לשם ייסוד מושבה, וכן הודיע שגם רי"ל קאלישר, בנו של רצה"ק, מאסף כסף למטרה זו והביע את תקוותו שאם גם "לא תעצור החברה כח לאסוף כסף די הדרוש לתת קרקע ובתים לעניים חנם, הן תמצא בלי עמל רב אנשים בעלי כסף אשר יחפצו בעבודה ואת כספם יתנו לעזר בנין הבתים והכנת כלי מחרישה וכל הדרוש, כאשר נוכחנו לדעת מהאנשים ילידי רומעניען אשר באו להאחו בארץ לעבדה ולשמרה". אחר דבריהם מילא ר' יהודה ליב קאלישר במכתב ב"חבצלת" של אותה שנה, גליון 43 (כ"ו מנחם אב, תרל"ה), והציע לשתף בזה את חברת כל ישראל חברים ו"מזכרת משה מונטיפיורי". אולם הנחלה נקנתה רק בכסף שאסף רי"ל קאלישר על-ידי ר' מרדכי יפה ועל שם "חברת ישוב ארץ ישראל". הפרטים על קניית הנחלה ראה במכתבי ר' מרדכי יפה בסוף הספר "יוסף חן" לר' נתן פרידלאנד (וארשה, תרל"ט). כשהתכונן ר' נתן פרידלאנד לעלות, בשעת הדפסת ספרו, לארץ-ישראל נתן לו רי"ל קאלישר יפוי-כח "לעשות כל חפצו עם החלקה". אבל ר"מ יפה מת שנתיים לפני בואו לירושלים, ובמותו אמרו יורשיו למכור את הנחלה ולחלק את הכסף ביניהם, אבל הדבר לא עלה בידם כי לא היו שטרי המקנה בידם. בהיווסד חברת "עזרת נדחים", בשנת תרמ"ד, מסר לה רי"ל קאלישר את השדה במתנה בתנאי שתבנה עליה בתי-מושב לעניים. אבל בעת שראשי החברה השתדלו להוציא את שטרי-המקנה ולהשיג רשיון לבנין הבתים, אמרו ראשי הספרדים להעביר את הנחלה על שם עדתם. ראש "עזרת נדחים", פרומקין, לא נמצא אז בירושלים, וראשי הספרדים מיהרו לקבוע את בעלות העדה הספרדית על הנחלה בלי לשאול את פי קאלישר ופרומקין. אליהו הונוג יצא אז בדברים כבוסים ב"חבצלת" (שנה כ"א, גליון 32; כ"ו אייר, תרנ"א) נגד גזילת הספרדים, ועורר את "דעת הקהל" במאמר שני "שוד וחמס", (שם, גליון 37; ד' תמוז, תרנ"א) להוציא את בלעם מפיהם. אולם גם ב"חבצלת" וגם ב"האור" של בן-יהודה יצאו סופרים ללמד זכות על ראשי הספרדים. הנחלה נשארה בידי "עזרת נדחים". 84. שנה י"ט, גליון 36 (ט"ו אלול, תרל"ה).

אמנם, לבא אל מחוז החפץ האדיר והקדוש, ישוב א"י, המתחולל ברוח כביר בלבב רבים מאתבי ומחבקי עפר אה"ק מרחוק ומקרוב, זה הדרך וזה המעשה. והי' עמנו נעשה ונצליח, והאדמה לא תשם —

מי לא יבין כי כל עוד לא נמצא כמה מאות בעלי בתים מבני ישראל אחוז כל אחד בבית אחוזה אי אפשר להתחיל בקניית שדות לזרעה וחרישה, בעוד אשר העם כולו יושב בשכירות בבתי ישמעאלים, מתחלפים ונדחים ומטולטלים משנה לשנה. אשר לפי רבות העם, הן מבני עמנו, הן מאומות אחרות המתרבים גם הם, מתיקרים הדירות מאד מאד. ובני הנכר, ראשית מלאכתם לקנות חצרות ולבנות בתים כי יודעים שזה עיקר אחיזתם בארץ הלזו. ובני ישראל לא נתנו את לבם עד כה כלל לדבר הזה, בלתי יחידים אחדים מגבירי חו"ל שזיכם ה' ויש להם איזה חצרות בתוך העיר, וזולת זה לא הי' נחלה לישראל באדמת הקדש עד בא עת לחנוכה, ונפתחו שערי ירושלם מחוץ לעיר, ובאה שדה אחת למקנה ביד ששה יחידים מבני עמינו לפני עשר שנים,⁸⁵ וקנוה במחיר שלשים פרוטות (5 קאפ"כ) כל אמה מרובעת, ושאה שממה גם בידם ארבע שנים עד שזיכה ה' אותי לקנות באלף גרוש מאתיים וחמשים אמה, בטבת תרכ"ט. וכינן שקניתי החלק באה התעוררות בלבבי ולבב ששה האנשים ההם להשתתף בפריטי לבנות שבעה בתים בשלש שנים וקראנו שם המקום נחלת שבעה, אשר כעת ב"ה כחמשים בתים בנויים שמה לבני ישראל. ויש לנו בית המדרש הגדול ומפואר בקרבת המקום, ולספרדים הדירים שמה ביהמ"ד מיוחד. וכל אמה נמכרת שם כעת בעשרה ובחמשה עשר גם בעשרים גרוש. ושכר דירות ביוקר מאד במקום הזה, כי עומד המקום על דרך יפו מול נחלת ממשלת רוסיי⁸⁶ המלאה בנינים נפלאים והיכלי מלך. ולמן היום אשר החלונו לבנות שמה, יבנו מסביב בתים רבים גדולים מחמדי עין. ויש שם חנויות מוכרות כל, לא תחסר כל.

ולפני שנתיים, בעזרת בונה ירושלים, כוננו ידי חברה מאה שערים אשר רבות עמלתי בה, וב"ה עמלי עשה פרי. ועתה כחמשים בתים גדולים וטובים בנויים בשדה החברה, וביהמ"ד גדול ומפואר, ובשבוע שעבר הי' חנוכתו.⁸⁷ ואין לתאר גדול השמחה ששמחו יחד כל מאה וחמשה ושלשים בני החברה וכל בני העיר, אשר אומרים כולם, אין זה כי אם פתח גאולה. ולא בא על זה מחו"ל אף קשיטה אחת, וכל נומר נמכר בשלשים וארבעים ר"כ ריוח על הקרן. בחדש אייר העבר עפ"י בקשת רבים, יסדתי בעזר ה' חברה בשם אבן ישראל.

85. מזה יוצא שמגרש נחלת שבעה נקנה בשנת תרכ"ו.

86. המגרש הרוסי שנקנה בשנת תרי"ח. לפי סיפוריהם של זקני ירושלים שלמו בעד שטח האדמה שק אורז.

87. את בית המדרש בנה ר' יהושע גולדזאנד מטארנה. על חנוכתו באה ידיעה ב"חבצלת" שנה ר', גליון 8 (י"ב כסלו, תרל"ו), ובה נאמר: "בתשואות שמחה חגגו בני החברה את חנוכת הבית, ורבים מעדת ישראל תושבי עירנו, גדוליה ונכבדיה, לקחו חלק בשמחתם, והמון רב למאד מאחינו בני ישראל נאסף ביום הזה על המקום ההוא אשר לסני שנתים ימים שממת עולם כסתהו, ומפחד שודדים לא נסה איש יחידי הצג כף רגליו עליו".

בה מ"ה חברים. וקנו שדה מאת הג' ר' מרדכי יפה על דרך יפו, בששה ג' כל אמה, וב"ה עשרה בתים בנויים עליה. ובחדש אלול יסדתי ב"ה חברה שלישית ושמה "משכנות ישראל" וקנינו שדה אחר שדה חברת [אבן] ישראל, בדרך השני. כל אמה שלשה ג' פחות רביע, ויש בה כמאה ושלשים חברים. יש בשדה משכנות ישראל 31360 אמות מרובעות. אבן ישראל 12150 אמה. מאה שערים 45000 אמות מרובעות [צא וחשוב כמה שדות של שלשה דונעם (כל דונעם 1600 אמה) נמצאים בהם]. ומלבד זה, גם כמה יחידים החלו לקנות חלקי שדות ובונים בתים. לזה "קרא בצדק תחלת ישוב א"י. כי אחר האחו העם בני ישראל באחוות בתים, אז בנקל להם לקנות בעזה"י שדות וכרמים לחרישה ולזריעה ולא נמתין גם בזה על בנו"⁸⁸ של הה"ג ר"צ קאלישער, או חברת כי"ח בפאריו, חלילה לנו. אנחנו קוראים על דור הזה, מקרא שכתוב בצפני:⁸⁹ והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסה בשם ה' כו' כו', המה ירעו ושם ירבעו וישבו לבטח עליה. כי עיני כולנו רואות כי לא בזרוע בשר עשו עניי ירושלם כל החיל הזה. רבים בבני החברות אשר בעת הביאו השקל הראשון לא הי' להם מראה מקום על השני ורק בה' בטח לבו ונעזר. ועתה רבים אומרים לי: "תאמין כי מעולם לא הי' בצלחתי שקל כסף יתר על די צרכו, או חסר לי ללחמי. ועתה לא אדע מאין בא עזרי, כי כבר קורא אני בספר תעודת החברה שבידי וכבר יש לי בה 2000 גרוש".

ועכ"פ,⁹⁰ מכל אלה עיני כולנו רואות, כי התעוררות נפלאה מתחוללת על אדמת קדשינו בימים האלה, להאחו בני ישראל עליה. ומוליקים אותנו בדרך סלילה לבא בה אל התכלית הנרצת ישוב א"י, והוא בנין בתים לבני ישראל וע"כ בחסד ה' וישועתו, החברות מצליחות מאד נעלה מדרך הטבע. והנה ע"כ אמרתי: כשם שבני ישראל ויושבי ירושלם הם עשו לעצמם חברות לבנות בתים, כך בני ישראל הרחוקים, אולי הגיע הזמן כי יזכו גם הם להאחו שרידי חובבי קדש איש באחוות בית על-ידי חברות על אדמת הקדש. וע"כ הנה אנכי שולח למע"כ גליון אחד מאת החברות לדוגמא, ולפיה יוכל לחשוב מחשבות ליסד חברה גדולה כללית ליושבי חו"ל. ובלי ספק אין לך עיר בחו"ל אשר לא תשתתף בפריטי להיות לה בית בא"י, וכמה יחידים. ובנקל ע"י חברה כזו, לעשות חברה אדירה בת אלף חברים או יותר, ותירבה ותתגדל מיום אל יום. ואחר התיסד חברה כזו, בלי ספק מהר יקנו שדות ויטעו כרמים וזו הדרך הישרה והברורה לבא בה אל מחוז החפץ הנשגב והנעלה —

ועתה גבור! לדבר הזה גם חלש יאמר גבור אני,⁹¹ ובשגם איש כמע"כ. יקבל האמת ממי שאמרו (וכאשר כתב במכתבו אלי). ואל יהי מפליג אל הדבר הגדול הזה, כי ברכה בו, ואיננו צריך רק כוח גבורה ואבירות לב להתחיל בזה. וזאת

88. ר' יהודה ליב קאלישר שפרסם את מכתבו של ר' מרדכי יפה על מקנה הנחלה ב"המגיד", בצרוף מכתבו שהתחלתו: "איש בשורה אנוכי היום".

89. ג' י"ב.

90. ועל כל פנים.

91. יואל ד' י'.

ישים אל לבו, כי אם לא נעשה בוודאי לא יהי' דבר. אם לא גזרע בוודאי לא יצמיח. אבל אם גזרע ואל ה' נקוה, קרוב לוודאי אשר ברצות ה' נעשה וגם נוכל, ובני ישראל יקבלו את הדבר הזה. ויאמין מע"כ כי כאשר עלה הרעיון הזה על לבבינו פה, ואנכי הלבשתי את עצמי רוח כביר וקראתי לעם מעל פתחי שערים בפתקות מעוררות, ורבים הביאו כסף לידי, ורבים מלאו פיהם צחוק. עתה המשי' חקים ההם משלמים עד שלשים ר"כ ריוח בעד גומר אחד.

ואם אמנם הדבר מסור ליד מע"כ לסדר הענין בדעת והשכל אכן, אנכי מפה אשר ב"ה זה שלש חברות יסדו ידי (לא להתפאר ח"ו אני כותב בפירוש "יסדו ידי" רק לטובת הענין מוכרח אני להודיע דבר אמת וכי ב"ה ה' מצליח בידי. והטה אונך ושמע את דברת בני ירושלם על ככה עלי) חובה עלי, להעריך מערכת סדר נכון איך לבא אל חקר הענין הנשגב הזה בעזר צור ישועתנו.

א. מע"כ ואולי עוד ממפורסמי המדינה אשר יריחנו מע"כ כי רוח כביר לו, לא ייעף ולא ייגע, לא ישוב ולא יחת מפני אלף מפריעים (וכאשר עשיתי אני פה, כי שמתי פני כחלמיש כי ידעתי כי לא אבוש) יוציאו קול קורא על הלבנון ובעל הלבנון⁹² ידיו יכוננו עמו בלי ספק, לקרוא לעם הק' להאחז באדמת קדש לעת השחר מתחיל להבקיע אורו מבין ערפלי עלטה אחר ליל שואה ומשואה, ובנר קטן אשר יקחו בידיהם יאיר להם עד נכון היום ויאר לנו בעזה"י —

ב. איש ואיש, עיר ועיר, אשר יעלה על לבם להכתב בספר זכרון בהר הקדש בירושלם ע"י אחוזת בית, יתן ארבעים או חמשים ר"כ לכסף מקנת שדה (כי בערך הזה עולה מחיר כל חלק בחברה משכנות ישראל האחרונה, הממוצעת במחיר, לא כאבן ישראל שעלה כל חלק מאה ר"כ, לא כמאה שערים שעלה כל חלק כעשרים ר"כ).

ג. בהאסף מאה איש יכוננו ע"ו ועד נכבד אשר יאמין בו עם ישראל מקרוב ומרחוק. הוועד הזה יהי' ועד ראשי והוא יכונן בירושלם ועד מקומי (לאקאל קאמיטע) וישלח הוועד הראשי שנים אנשים חכמים ויראי ה' לבא ירושלימה ולהתעכב בה איזה חדשים. לא בחפזון יצאו, עד יסדו ועד נבחר ורצוי, ובפניהם יקנו שדה גדולה מאד גם אם תהי' הרחק מעט מהעיר, ותהי' בזול וגם יהי' סביב לה, או רחוק מעט ממנה, מקום לבנות שדות גדולות ראויות ליסד קאלאני. ויסדרו ע"י אדרכל נפלא פלאן⁹³ לבנין הבתים, וידעו כמה בתים יכיל השדה של החברה וכמה מחיר הבית.

ד. אחר כל אלה כשיראו שיש די בשדה לעוד כמה חברים, יאספו אליהם חברים עוד ויעריכו ערך התשלומין של כל א' לכל שנה לבנין הבתים — עפ"י המחיר שיושת בראשונה על כל בית ובני החברה ישקלו הכסף שמה, ופה הבונים יעשו במלאכה בעזה"י.

בלי ספק אם את הדבר הזה יעשה וצוה אלקים, לא תעבורנה שנים אחדות

92. יחיאל ברי"ל.

93. תכנית.

ועיר גדולה יבנו על אדמת הקדש עיר ואם בישראל. בלי כל ספק תלך הלך וגדול והחברה תתרבה ותתגדל מאד, לא תשאר עיר ועיר גם כפר וכפר אשר לא יקנו למו נומר או יותר. וכמה יחידים ובפרט כי מע"כ ועוד אנשים חכמים יעשו הדבר בהשכל ודעת, ויסדרו סדרים ישרים בבנין הבתים ובמושב הבתים הנבנים בכל שנה.

ופה תמצא מסייעים על ידיכם מיקירי ירושלם, אנשים שאין בהם כל מום, מאשר תבחרו ותקרבו לכם ע"י הנבחרים שתשלחו לפה כנ"ל, ואשר תדרשו עליהם גם מרחוק. ולא תכבד ההוצאה על חברה כזו אחרי התיסדה בעזה"י, לבא איש אחד מראשי הוועד הראשי ומיתר נכבדי החברה פעם אחת בשנה לבקר את המלאכה והבתים והחשבונות ולהתחקות על שרש כל הדברים.

לדעתי אחרי אשר כמה ענינים נפלאים עשתה צרפת באה"ק או ענגלאנד או דייטשלאנד, תצטיין עתה מדי' רוסלאנד אשר רוב יושבי אה"ק ממעיה יצאו, בדבר הגדול הזה אשר תעלה על כולנה בו. כולם כאין וכאפס יחשבו מול הדבר הגדול הזה אשר ראשו מגיע השמימה, הוא יבקיע דלתות שערי התקוה לישובה של א"י — ומע"כ אשר ראיתי במכתבו האחרון אלי אמרי נועם נובעים מאהבה טהורה לאה"ק וחפץ לעשות לטובת ישובה, זה הדבר אשר יעשה וה' עמו — ואנכי בעזה"י בכל יכולתי אעמוד לימינו אם ירצו בי, ואם לאו אל יהי זה לו למניעה, כי אני מרוצה על כל האופנים אם גם לא ידבר עמי בדבר הזה, רק אם יעשו ויצליחו ישמח לבי עד מאד.

ידידו דו"ש

יוסף ריבלין

מהתחלת המכתב רואים, שפינס קיים בעצמו את אשר דרש מחובבי-ציון והטיף במאמריו — שיהודי הגולה יברכו על אתרוגי ארץ-ישראל ובאמצעות ריבלין גם קנה תיבת-אתרוגים גידולי הארץ. יש במכתב זה גם ענין מצד ההלכה בדבר אתרוגי שביעית. אולם חשיבותו דעיקרית של המכתב הוא דבר השכונות והשקפתו של ריבלין על התרחבות הישוב היהודי בירושלים החדשה. כמה עוז בדבריו, וכמה אמונה ובטחון פועמים ממכתבו זה! מה מרהיבים הם דברי ריבלין החדורים שאיפה אחת — לראות את הארץ הנשמה הולכת ונבנית ואת ירושלים בתפארת גדולתה. מלא הוא אופטימיות, ובהתלהבותו הוא רוצה להשפיע ולהשרות מרוחו על העסקנים וחובבי הארץ בגולה. הוא מגולל תכנית רחבה לארגון הכוחות ולייסוד חברה עולמית לבנין שכונות, ערים וכפרים. הוא גם הטיב ראות בזה שחשב שהנזמה לכך צריכה לבוא מיהודי רוסיה.

אולם בשנת כתיבת מכתבו אירעו מאורעות כבירים בעולם שהעמידו את ארץ-ישראל כשאלה אוריינטאלית כללית, ולעומתה נראה בנין השכונות דל ופעוט ו"ענין מקומי" בעיני הפובליציסטים העבריים והישראלים בגולה. משום זה לא מצאה תעמולת ריבלין שום הד. גם פינס שבימים ההם כבר נכנס ראשו ורובו בעניני הישוב, לא נזקק לכך, ולא עלה על "מגדל הלבנון" לעורר את הלבבות